

Går litteraturens och filmens etiska kreativitet att överföra till klinik och forskning?

De flesta känner till Gamla testamentets berättelse om kung Salomo och hans sätt att lösa problemet med de två kvinnorna som båda gjorde anspråk på det levande barnet och påstod att det döda barnet tillhörde den andra kvinnan (se Kungarnas bok 1 kap 4:17-27).

Kvinnorna bodde i samma hus och hade fött barn med tre dagars mellanrum. Båda ammade sina barn, och en natt råkade den ena kvinnan ligga ihjäl sitt barn – eller var det fråga om plötslig spädbarnsdöd? Kvinnan som vaknade med det döda barnet vid sin sida påstod att den andra kvinnan bytt barnen.

Efter att ha konstaterat oenighetens karaktär ger Salomo order om att det levande barnet ska huggas mitt itu, så att kvinnorna kan få var sin hälft. Den äkta modern ber då Salomo att skona barnet och uppmanar Salomo att ge det till den andra kvinnan. Den andra kvinnan säger att ingen av dem ska ha barnet och att det är i sin ordning att hugga barnet mitt itu! Nu anser Salomo att han fått fram sanningen om vem den äkta modern är och ger sedan det levande barnet till henne.

Uppenbart inspirerad av Salomos visdom använder författaren Alexander McCall Smith i sin bok »Damerens detektivbyrå« en likartad kreativitet då hans hjältingna ska lösa ett fall med en äldre man, som man misstänker lurar till sig kost och logi genom att utge sig för att vara pappa till den kvinna som nu söker hjälp hos detektiven.

Kvinnan har blivit uppsökt av mannen, som påstår att han är den pappa som kvinnan aldrig har träffat och som enligt hennes nu avlidna mamma skulle ha omkommit vid en olycka i kvinnans tidiga barndom. I Botswana, där handlingen utspelar sig, är det en gammal tradition att man tar hand om familjemedlemmar som inte kan klara sig själva. När den äldre mannen dyker upp känner sig kvinnan därför tvungen att ta hand om honom. Men ju mer krävande han blir, desto mer misstänksam blir hon att det kan röra sig om en bedrägare. Kvinnan kontaktar därför detektiven och ber att hon på ett diskret sätt ska ta reda på om mannen verkligen är hennes pappa eller en parasit.

Medan »dottern« är på jobbet söker detektiven, utklädd till sjuksköterska, upp mannen och frågar först om han är pappa till den aktuella kvinnan. Då han bekräftar detta berättar detektiven/sjuksköterskan att det skett en hemsk olycka där hans dotter har kommit allvarligt till skada, och eftersom hon blött mycket behöver hon blodtransfusion. Hon har emellertid en sällsynt blodgrupp, och man letar nu efter en släkting som kan donera blod. Sjuksköterskan uttrycker därför stor glädje över att hon lyckats hitta pappan till den förolyckade. Eftersom det är fråga om en stor blodförlust kan det behövas så mycket blod att även pappans liv kan vara i fara – men sjuksköterskan utgår ifrån att en god pappa är beredd att riskera livet

SALOMOS DOM
Oljemålning av
Nicolas Poussin
(1594–1665),
Louvren, Paris.
Foto: IBL Bildbyrå

för sin dotters skull. Detta blir för mycket för mannen, som nu erkänner att han inte är pappa till kvinnan, och detektiven kan sålunda be honom packa ihop och ge sig iväg.

Ytterligare ett exempel på denna typ av etisk kreativitet finner vi i Ingmar Bergmans film »Sommarnattens leende«. Det är dock oklart om Bergman medvetet använde sig av kung Salomos strategi. I filmen har greve Malcolm både en fru och en älskarinna och dessutom en rival, advokat Egerman, som greven först påträffat hemma hos älskarinnan och senare i lusthuset tillsammans med grevinnan. För att få klarhet i vem av kvinnorna som älskar advokaten och vem som älskar greven utmanar han advokaten till duell – rysk roulett. Båda kvinnorna står utanför lusthuset, där duellen äger rum, och ingen vet att greven har laddat pistolen med löst krut. När det så hörs ett skott och de båda kvinnorna ser greven öppna dörren tror de att advokaten är död. Det är dock enbart älskarinnan som blir bestört. Grevinnan ser ganska oberörd ut, och greven vet nu att det är älskarinnan och inte frun som är förälskad i advokat Egerman. I alla fall får greven klarhet i vem som bryr sig om vem.

Strukturen i denna typ av salomoniska provokationer är att med relativt små lögner eller bedrägerier provocera fram en kritisk situation, som i sin tur ger anledning till en reaktion hos en eller flera av de berörda personerna – en reaktion som förtydligar faktiska förhållanden i en annars kritisk och oklar situation.

Man kan självfallet fråga sig om det är etiskt acceptabelt att använda en typ av desinformation eller lögn för att få klarhet i faktafrågor, men det kan samtidigt inte uteslutas att denna typ av provokationer också kan tänkas användas i kliniskt sammanhang när en läkare ställs inför dilemman och lojalitetskonflikter. Finns det någon kollega som har exempel på denna typ av etisk kreativitet och improvisationsförmåga inom kliniken eller forskningen?

Niels Lynöe

ordförande i Svenska Läkaresällskapets
delegation för medicinsk etik;
professor, Centrum för bioetik,
Karolinska institutet, Stockholm
niels.lynoe@ki.se